

Wieńczysław Grzyb

Obrona z urzędu w polskiej procedurze karnej – rozwiązanie modelowe

Palestra 58/5-6(665-666), 26-34

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

OBRONA Z URZĘDU W POLSKIEJ PROCEDURZE KARNEJ – ROZWIĄZANIE MODELOWE

Z pozoru odpowiedź na pytanie, jak powinna wyglądać wzorcowa obrona z urzędu, jest prosta. Powinna spełniać te same standardy, co obrona z wyboru¹. Jednakże po bliższym zapoznaniu się z tą problematyką należy stwierdzić, że z przyczyn obiektywnych nie jest możliwe postawienie znaku równości między wymaganiami co do obrony z wyboru i obrony z urzędu.

Prawo do obrony (zarówno z urzędu, jak i z wyboru) jest częścią szerszej instytucji, a mianowicie tzw. praw procesowych osób podejrzanych lub oskarżonych w postępowaniu karnym². Można wymienić następujące prawa procesowe osób podejrzanych lub oskarżonych w postępowaniu karnym:

1) prawo do tłumaczenia ustnego i tłumaczenia pisemnego w postępowaniu karnym³,

2) prawo do informacji o prawach i zarzutach, w tym także prawo dostępu do akt sprawy⁴,

3) prawo do bronięcia się osobiście (obrona w znaczeniu materialnym) lub przez ustanowionego przez siebie obrońcę (obrona w znaczeniu formalnym) i prawo do bezpłatnego ustanowienia obrońcy w sytuacji niemożności poniesienia kosztów obrony⁵,

4) prawo do powiadomienia o zatrzymaniu (osoba podejrzana lub oskarżona pozbawiona wolności powinna być uprawniona do powiadomienia o zatrzymaniu co najmniej jednej wyznaczonej przez nią osoby, takiej jak członek rodziny lub pracodawca, a jeżeli nie jest obywatelem kraju, który dokonał zatrzymania, powinna mieć prawo do powiadomienia organów konsularnych państwa pochodzenia takiej osoby)⁶.

Instytucja obrony z urzędu jako część prawa karnego procesowego siłą rzeczy jest zależna od systemów prawnych poszczególnych krajów. Należałoby odpowiedzieć na pytanie, czy istnieje niezależne od systemów krajowych rozwiązanie, które pozwoli okre-

¹ P. Kostański, M. Nowaczek, *Polemika. Pełnomocnik z urzędu czy etatowy pracownik urzędu*, „Biuletyn Okręgowej Rady Adwokackiej w Krakowie” 2005, nr 2, s. 36.

² Por. Program Sztokholmski przyjęty przez Radę Europejską w dniach 10–11 grudnia 2009 r., Rozdział 2.4. Prawa jednostki w postępowaniu karnym.

³ Dyrektywa Unii Europejskiej z 20 października 2010 r. nr 2010/64/UE w sprawie prawa do tłumaczenia ustnego i tłumaczenia pisemnego w postępowaniu karnym, Dz. L 280 z 26 października 2010 r., s. 1.

⁴ Art. 6 ust. 3a Europejskiej Konwencji Praw Człowieka.

⁵ Art. 6 ust. 3c Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, P. Hofmański, *Konwencja Europejska. Prawo karne*, Toruń 1995, s. 259.

⁶ Por. wniosek Komisji Europejskiej w sprawie dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady dotyczącej prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym oraz prawa do powiadamiania osoby trzeciej o zatrzymaniu, Bruksela, 8 czerwca 2011 r. – uzasadnienie, rozdział 4, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0326:FIN:PL:PDF>, dostęp: 12 września 2012 r.

ślić model prawidłowej obrony z urzędu, to jest zgodnej z logiką i powszechnie uznanymi prawami osób podejrzanych czy oskarżonych. Ponieważ model ten w znacznym stopniu musi mieć charakter normatywny, należałoby odpowiedzieć sobie na pytanie, czy istnieją akty prawne wyższego rzędu niż krajowe kodeksy, które pozwolą określić standardy, jakie musi spełniać obrona z urzędu. Oczywiście chodzi tutaj o konstytucje, ewentualnie o normy prawa międzynarodowego.

Odpowiadając na to pytanie, należy stwierdzić, że istnieje wiele uregulowań oraz dokumentów niemających charakteru aktów prawnych, które pozwalają na określenie modelu obrony z urzędu w postępowaniu karnym⁷. Należy tutaj w szczególności wskazać:

- 1) Program Sztokholmski przyjęty przez Radę Europejską w dniach 10–11 grudnia 2009 r., rozdział 2.4. Prawa jednostki w postępowaniu karnym⁸,
- 2) Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (art. 82 ust. 2)⁹,
- 3) Kartę Praw Podstawowych Unii Europejskiej (art. 47 i 48)¹⁰,
- 4) Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych powstały na mocy rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ z dnia 16 grudnia 1996 r. (art. 14 ust. 3)¹¹,
- 5) Konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności podpisaną w Rzymie w dniu 4 listopada 1950 r. (art. 6 ust. 3)¹²,
- 6) Konstytucję RP (art. 42 ust. 2),
- 7) wniosek Komisji Europejskiej w sprawie dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady dotyczącej prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym oraz prawa do powiadomienia osoby trzeciej o zatrzymaniu – Bruksela, 8 czerwca 2011 r.¹³

Dążąc do stworzenia rozwiązania modelowego obrony z urzędu, należy przeanalizować przepisy wymienionych wyżej aktów prawnych w trzech płaszczyznach:

- 1) co do treści uprawnień i obowiązków składających się na tę instytucję,
- 2) co do zakresu podmiotowego, w jakim znajduje zastosowanie obrona z urzędu,
- 3) co do czasu, w jakim instytucja ta staje się aktualna w konkretnej sprawie i terminu, do którego trwa oraz trybu, w jakim jest ustanawiana.

W zakresie treści prawa dostępu do adwokata, w tym oczywiście przede wszystkim adwokata z urzędu, należy wskazać następujące elementy:

- 1) prawo do spotkań osoby podejrzanej lub oskarżonej z reprezentującym ją adwokatem,

⁷ Z punktu widzenia omawianego tu problemu nie jest istotne umiejscowienie wskazywanych aktów prawnych i innych dokumentów w hierarchii źródeł prawa, stopień związania nimi oraz ich charakter normatywny.

⁸ Dz.Urz. Unii Europejskiej, seria C 115/1 z 4 maja 2010 r.

⁹ Dz.Urz. Unii Europejskiej, seria C, nr 83 z 30 marca 2010 r.

¹⁰ Uchwalona i podpisana 7 grudnia 2000 r. podczas szczytu Rady Europejskiej w Nicei.

¹¹ Ratyfikowany przez Polskę 18 marca 1977 r., Dz.U. z 29 grudnia 1977 r. nr 38, poz. 167.

¹² Podpisana przez Polskę 26 listopada 1991 r., ratyfikowana w dniu 19 stycznia 1993 r., Dz.U. z 1993 r. nr 61, poz. 284.

¹³ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0326:FIN:PL:PDF> dostęp: 12 września 2012 r. Projekt ten ulega ciągłym modyfikacjom, por. *Wspólne stanowisko w sprawie Dyrektywy dotyczącej prawa dostępu do adwokata oraz prawa do powiadomienia osoby trzeciej o zatrzymaniu z 7 maja 2012 r.* <http://www.europa-praw.org/files/2012/05/Tlumaczenie-wspolnego-stanowiska-POL2.pdf>, dostęp: 12 września 2012 r.

2) prawo do obecności podczas wszelkich przesłuchań i rozpraw, prawo zadawania pytań, domagania się wyjaśnień, składania oświadczeń,

3) prawo obecności adwokata przy wszystkich czynnościach dochodzeniowych lub dowodowych, w których zgodnie z prawem krajowym osoba podejrzana lub oskarżona ma prawo uczestniczyć, chyba że zaszkodziłoby to uzyskaniu dowodów,

4) prawo adwokata do kontrolowania warunków zatrzymania osoby podejrzanej lub oskarżonej i w związku z tym prawo dostępu do miejsca, w którym osoba taka jest zatrzymana,

5) czas trwania i częstotliwość spotkań osoby podejrzanej lub oskarżonej z adwokatem nie są ograniczone w żaden sposób mogący utrudniać korzystanie z prawa do obrony¹⁴,

6) poufność komunikacji z adwokatem, zarówno spotkań, korespondencji, jak również wszelkich innych kontaktów¹⁵.

Jeśli chodzi o zakres podmiotowy prawa do obrony, to w sposób niebudzący wątpliwości i bezsporny dotyczy on osoby podejrzanej lub oskarżonej o popełnienie przestępstwa, lecz także każdej innej osoby (np. świadka), która jest przesłuchiwana przez policję lub inne organy ścigania w kontekście postępowania karnego, kiedy w rzeczywistości podejrzewa się je o popełnienie przestępstwa, gdyż formalna kwalifikacja osoby jest nieistotna¹⁶.

Największe problemy powstają jednak na tle czasu stosowania instytucji obrony z urzędu, a więc określenia terminu początkowego, od którego przysługuje ona danej osobie, i terminu końcowego, do którego trwa, oraz warunków i trybu, w jakich jest danej osobie przyznawana.

Jeśli chodzi o samo prawo do nieodpłatnej pomocy obrońcy, to co do trybu zastosowania należałoby się odwołać do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Zgodnie z jej treścią prawo do korzystania z nieodpłatnej pomocy obrońcy nie ma charakteru absolutnego. Przysługuje wówczas, gdy spełnione są kumulatywnie dwa warunki:

- oskarżony nie posiada środków na opłacenie obrońcy,
- udział obrońcy leży w interesie wymiaru sprawiedliwości¹⁷.

Co do ustalenia, że oskarżony nie posiada środków na opłacenie obrony, to w razie wątpliwości Trybunał przyjmuje, iż oskarżony powinien sam tę okoliczność wykazać, choć nie jest to warunkiem bezwzględnym przyznania środków na obronę¹⁸. Także pojęcie „w interesie wymiaru sprawiedliwości” nie zostało wyraźnie zdefiniowane

¹⁴ Art. 4 wniosku Komisji Europejskiej – dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady.

¹⁵ *Castravet przeciwko Mołdawii*, wyrok z 13 marca 2007 r., skarga nr 23393/05, § 49, [dostęp: 12 września 2012 r.](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{„fulltext”:[„Castravet”],„itemid”:[„001-79767”]}}, dostęp: 12 września 2012 r.; <i>Istratii i inni przeciwko Mołdawii</i>, wyrok z 27 marca 2007 r., skarga nr 8721/05, 8705/05, 8742/05, § 89, <a href=)

¹⁶ *Brusco przeciwko Francji*, skarga nr 1466/07 ETPC, wyrok z 14 października 2010 r., pkt 44–45, http://actu.dalloz-etudiant.fr/fileadmin/actualites/pdfs/OCTOBRE2010/AFFAIRE_BRUSCO_c_FRANCE.pdf, dostęp: 12 września 2012 r.

¹⁷ Art. 6 ust. 3 Konwencji, P. Hofmański, *Konwencja Europejska*, s. 261.

¹⁸ Wyrok Trybunału z 25 kwietnia 1983 r., *Pakelli przeciwko Niemcom*, seria A, t. 64 (1983), pkt 32 i n. uzasadnienia.

w orzecznictwie, jednakże Trybunał przyjmuje, że interes oskarżonego w żaden sposób nie może być przeciwstawiany interesowi Trybunału, a przepis art. 6 ust. 3 ma zapewnić realne, a nie iluzoryczne lub teoretyczne prawo do obrony oskarżonego¹⁹. W pewnych sytuacjach interes społeczny może wymagać nawet wyznaczenia więcej niż jednego obrońcy, a ponadto obowiązkiem sądu jest wskazanie oskarżonym pozbawionym środków na opłacenie obrony możliwości ubiegania się o wyznaczenie obrońcy z urzędu²⁰. W tym miejscu należałoby przywołać także art. 47 ust. 3 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej, który stanowi, że pomoc prawna jest udzielana osobom, które nie posiadają wystarczających środków w zakresie, w jakim jest ona konieczna dla zapewnienia skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości²¹.

Natomiast co do momentu, w którym powstaje uprawnienie danej osoby do żądania pomocy adwokata (czy to z urzędu, czy to z wyboru), przyjmuje się, że chodzi tutaj o następujące wydarzenia:

- a) przed rozpoczęciem jakiegokolwiek przesłuchania przez policję lub przez inne organy ścigania,
- b) w związku z prowadzeniem wszelkich czynności procesowych lub dowodowych, w których zgodnie z prawem krajowym dana osoba musi lub ma prawo uczestniczyć, chyba że zaszkodziłoby to uzyskaniu dowodów,
- c) od momentu pozbawienia wolności,
 - przy czym dostęp do adwokata należy zapewnić w takim terminie i w taki sposób, aby umożliwić osobie podejrzanej lub oskarżonej skuteczne skorzystanie z prawa do obrony²².

Jeśli chodzi o czas trwania prawa dostępu do adwokata, to trwa ono od momentu poinformowania danej osoby przez właściwe organy państwa w drodze urzędowego zawiadomienia lub w jakikolwiek inny sposób, że jest podejrzana lub oskarżona o popełnienie przestępstwa, do czasu zakończenia postępowania rozumianego jako ostateczne rozstrzygnięcie kwestii, czy dana osoba podejrzana lub oskarżona popełniła przestępstwo, w tym w stosownych przypadkach wydania wyroku oraz rozpatrzenia wszelkich środków zaskarżenia²³.

Biorąc pod uwagę powyższe ustalenia, należy stwierdzić, że polski system obrony z urzędu spełnia większość tych przesłanek. Z drugiej strony nie można nie zauważyć wad oraz faktu, że praktyka często wypacza sens tych uregulowań. Jeśli chodzi o rozwiązanie przyjęte w Konstytucji, to art. 42 ust. 2 stanowi, że:

„Każdy, przeciwko komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania. Może on w szczególności wybrać obrońcę lub na zasadach określonych w ustawie korzystać z obrońcy z urzędu”.

Z przepisu tego wynikają następujące zasady:

¹⁹ Sprawa *Artico przeciwko Włochom* (skarga nr 6694/74), wyrok Trybunału z 13 maja 1980 r., <http://hudoc.echr.coe.int/sites/fra/pages/search.aspx?i=001-61982>, dostęp: 3 września 2012 r.

²⁰ P. Hofmański, *Konwencja Europejska*, s. 262.

²¹ *Recommandations du CCBE sur l'aide juridique*, s. 6, http://www.ccbe.eu/fileadmin/user_upload/NTCdocument/FR_Legal_Aid_recomme2_1291033916.pdf, dostęp: 3 września 2012 r.

²² Art. 3 wniosku Komisji Europejskiej – dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 8 czerwca 2011 r.

²³ Art. 2 wniosku Komisji Europejskiej.

- 1) prawo osoby, której postawiono zarzuty, do obrony,
- 2) prawo do korzystania z pomocy obrońcy z wyboru i z urzędu na zasadach określonych w ustawie,
- 3) prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania.

Co do zakresu podmiotowego, to mimo że Konstytucja posługuje się terminem „każdy, przeciw komu jest prowadzone postępowanie karne”, jednak w doktrynie i w orzecznictwie przyjmuje się, iż przepis ten ma ograniczenie do osoby, której przedstawiono zarzuty²⁴. Pogląd taki nie może być uznany za słuszny.

Oceniając uregulowania polskiego Kodeksu postępowania karnego z punktu widzenia treści gwarantowanych uprawnień, należy stwierdzić, że pojawia się tu wiele sprzeczności z wyżej określonym wzorcem obrony z urzędu.

Jeśli chodzi o prawo spotkań osoby podejrzanej lub oskarżonej z reprezentującym ją adwokatem, to co do zasady prawo takie jest zagwarantowane (art. 73 § 1 k.p.k.), jednakże przewidziane wyjątki w istocie w znacznym stopniu ograniczają, a niekiedy wręcz wykluczają to prawo przynajmniej w określonym okresie. Chodzi tutaj o możliwość kontroli korespondencji podejrzanego z obrońcą (art. 73 § 3 k.p.k.), a w szczególności o uniemożliwienie bezpośredniego porozumiewania się, bez obecności innych osób, przez okres przynajmniej 14 dni od dnia zatrzymania tymczasowo aresztowanego (art. 73 § 2 k.p.k.).

Jeżeli chodzi o udział obrońcy w czynnościach dowodowych, a w szczególności w przesłuchaniach i przy innych czynnościach dochodzeniowych lub dowodowych, to co do zasady zarówno podejrzany, jak i obrońca mają takie prawo (art. 301 i 317 § 1 k.p.k.), jednakże w uzasadnionych wypadkach prokurator może odmówić dopuszczenia do udziału w takich czynnościach ze względu na ważny interes śledztwa (art. 317 § 2 k.p.k.), nie ma jednak możliwości ograniczenia udziału obrońcy lub strony w czynnościach, których nie będzie można powtórzyć na rozprawie (art. 316 § 1 k.p.k.). Natomiast prawo podejrzanego do żądania przesłuchania z udziałem obrońcy, jak przyjmuje się w doktrynie, nie stanowi uprawnienia do obowiązkowej obecności obrońcy przy pierwszym przesłuchaniu, a tym bardziej ustanowienia go z urzędu, i uczynienie zadość temu prawu może polegać na przesłuchaniu podejrzanego z udziałem obrońcy w późniejszym czasie²⁵.

Co do czasu trwania i częstotliwości kontaktów podejrzanego z adwokatem, polski Kodeks postępowania karnego nie przewiduje żadnych ograniczeń. Natomiast prawo kontrolowania warunków zatrzymania osoby podejrzanej może mieć miejsce jedynie pośrednio, a mianowicie poprzez widzenia, które najczęściej odbywają się w miejscu zatrzymania podejrzanego lub oskarżonego, tj. w areszcie śledczym lub zakładzie karnym.

Ponadto poważne wątpliwości można mieć co do możliwości zapoznania się przez oskarżonego, jak też jego obrońcę, z aktami sprawy (art. 156 § 5 k.p.k.). Jest to możliwe tylko i wyłącznie za zgodą prowadzącego postępowanie przygotowawcze. Jakkolwiek w sytuacji tymczasowego aresztowania, czy to przy jego zastosowaniu, czy też przedłu-

²⁴ B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 232.

²⁵ R. A. Stefański, (w:) *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, pod red. Z. Gostyńskiego, Warszawa 1998, t. II, s. 29.

zeniu, istnieje obowiązek przedstawienia akt sprawy przynajmniej w tej części, która ma związek ze złożonym wnioskiem, to jednak nawet wówczas istnieje możliwość odmowy zgody na udostępnienie akt. Należałoby zastanowić się, czy takie rozwiązanie jest zgodne ze wskazanym powyżej modelem obrony z urzędu czy też obrony w ogóle.

Zastrzeżenia można mieć co do zakresu podmiotowego osób uprawnionych do obrony z urzędu. Polskie prawo przewiduje takie uprawnienie jedynie od momentu postawienia zarzutu, natomiast osoba, która nie ma postawionego zarzutu, a jest zainteresowana w sprawie, może jedynie ustanowić pełnomocnika z urzędu lub wystąpić o ustanowienie pełnomocnika z urzędu (art. 87 i 89 k.p.k.), który może nie być jednak dopuszczony do udziału w postępowaniu, gdy sąd lub prokurator uznają, że nie wymaga tego obrona interesów tej osoby (§ 3 art. 87 k.p.k.).

Odnosnie do czasu trwania obrony z urzędu, jak również trybu jej ustanowienia, można zgłosić najwięcej wątpliwości co do zgodności ze wskazanym wyżej wzorcem.

Przed wszystkim, o ile prawo do ustanowienia obrońcy z urzędu przysługuje oskarżonemu, który nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny (art. 78 § 1 k.p.k.), o tyle jednak zdecydowany sprzeciw musi budzić brak możliwości zaskarżenia negatywnego rozstrzygnięcia przez sąd wniosku oskarżonego o ustanowienie takiego obrońcy. Postanowienie takie nie jest zaskarżalne²⁶. Niewątpliwie jest to poważna wada procedury ustanowienia obrońcy z urzędu, gdyż jakkolwiek postanowienie takie podlega zaskarżeniu w razie wnoszenia apelacji od wyroku, to jednak jego skuteczność, w sytuacji gdy całe postępowanie dowodowe zostało przeprowadzone, może budzić poważne wątpliwości.

Natomiast co do czasu ustanowienia obrońcy z urzędu, wątpliwości można zgłosić do dwóch odcinków czasowych. Pierwszego – w momencie wszczęcia postępowania i kolejnego, który następuje po uprawomocnieniu się orzeczenia, a w szczególności w sytuacji wnoszenia kasacji.

Odnosząc się w pierwszej kolejności do sformułowania zawartego w Konstytucji, że przeciwko komuś prowadzone jest postępowanie karne, należałoby wysnuć wniosek, iż dotyczy to okresu dopiero od wydania postanowienia i przedstawienia zarzutów. Uwzględnienie wskazanych wyżej standardów międzynarodowych oraz sformułowanie „każdy”, a nie „podejrzany”, przemawiają przeciwko ograniczeniu zakresu podmiotowego jedynie do osoby, której już postawiono zarzut. Brzmienie Konstytucji wydaje się pozwalać na taką interpretację. Natomiast co do czasu trwania, należałoby powołać się również na Konstytucję, gdyż gwarantuje ona prawo do korzystania z pomocy obrońcy w każdym stadium postępowania, w tym także w stadium po uprawomocnieniu się orzeczenia, jednakże do samego trybu i przesłanek ustanowienia obrony z urzędu odsyła do rozwiązań ustawowych.

Jeśli chodzi o moment początkowy ustanowienia obrony z urzędu lub też zgłoszenia się obrońcy z wyboru, to należy wskazać treść art. 245 § 1 k.p.k. Przepis ten budzi poważne wątpliwości. Możliwość, że przy rozmowie oskarżonego z obrońcą będzie obecny prokurator lub policjant, sama w sobie przeczy poufności, która jest niezbędnym

²⁶ T. Grzegorzcyk, (w:) T. Grzegorzcyk, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, wyd. 6, Warszawa 2007, s. 329.

warunkiem nie tylko obrony z urzędu, lecz w ogóle obrony. Ponadto okoliczność, że zatrzymanemu należy umożliwić nawiązanie w dostępnej formie kontaktu z adwokatem niezwłocznie, również budzi wątpliwości, a to w szczególności z punktu widzenia praktyki.

Nie tak dawno Sąd Najwyższy wypowiedział się, że „niezwłoczne umożliwienie kontaktu z adwokatem, o którym stanowi art. 245 § 1 k.p.k., nie oznacza jednak, że kontakt ten ma nastąpić natychmiast, ponieważ termin ten musi być interpretowany z uwzględnieniem realiów konkretnej sprawy, a przede wszystkim możliwości technicznych i uwarunkowań wynikających z obowiązujących regulacji prawnych, w tym wiążących się z ustanowieniem obrońcy z urzędu”²⁷. Takie rozumienie momentu „niezwłoczności” umożliwienia kontaktu z adwokatem, które jak gdyby przenosi ciężar zagadnienia nie na prawny obowiązek państwa i uprawnienie po stronie oskarżonego, lecz na stwierdzenie istnienia „technicznych” możliwości kontaktu z adwokatem²⁸, jest groźne z punktu widzenia istoty obrony i jej skuteczności. Osoba zatrzymana np. w piątek może nie mieć możliwości kontaktu z obrońcą przynajmniej przez kilka dni, na pewno do poniedziałku. Jest oczywiste, że gdy nie mamy do czynienia z nadzwyczajną procedurą, to nie ma możliwości ustanowienia obrońcy z urzędu w dzień wolny od pracy. Także w każdy inny dzień, jak pokazuje praktyka, ustanowienie obrońcy z urzędu trwa dłużej niż jeden dzień, abstrahując od skrajnych przypadków. W takiej sytuacji, „z technicznego punktu widzenia”, ustanowienie obrońcy może trwać kilka dni, a nawet i dłużej. Stąd też takie pojmowanie terminu „niezwłocznie”, jak przyjmuje to praktyka we wskazanych rozstrzygnięciach, jest niedopuszczalne.

Wreszcie zastrzeżenia budzi okoliczność ustanowienia obrony po uprawomocnieniu się orzeczenia kończącego sprawę, a w szczególności w sytuacji, gdyby wolą oskarżonego było wnoszenie kasacji, przy której obowiązuje przymus adwokacki.

Zgodnie z obowiązującymi uregulowaniami, z chwilą uprawomocnienia się orzeczenia drugiej instancji wygasa ustanowienie obrońcy z urzędu (art. 84 § 2 k.p.k.). Co prawda w takiej sytuacji przyjmuje się, że oskarżony, który został pozbawiony wolności, nie został doprowadzony na ogłoszenie wyroku, ma otwarty termin do żądania doręczenia wyroku z uzasadnieniem w celu wniesienia kasacji dopiero od daty doręczenia odpisu wyroku²⁹, to jednak biorąc pod uwagę termin do wniesienia kasacji wynoszący 30 dni, często uprawnienie to może ulec zniweczeniu, tym bardziej jeżeli oskarżony został doprowadzony na ogłoszenie i wyrok nie będzie mu doręczany; wówczas termin ten biegnie od dnia ogłoszenia. Zgłoszenie wniosku o uzasadnienie, w sytuacji gdy sąd szybko doręczy wyrok, w praktyce najczęściej skraca termin do wniesienia kasacji. Tak, że niekiedy ustanowiony obrońca ma kilka dni do podjęcia działań. Brak szczegółowych regulacji w tym przedmiocie wydaje się być sprzeczny z wyżej wskazanym modelowym rozwiązaniem obrony z urzędu.

Tak więc z powyższych rozważań wynika, że system obrony z urzędu w prawie polskim nie odpowiada rozwiązaniom modelowym i wymaga zmian. Oto proponowane zmiany.

²⁷ Postanowienie SN z 13 października 2011 r., III KK 64/11, OSNKW 2012, nr 1, poz. 9.

²⁸ Por. J. Grajewski, L. K. Paprzycki, S. Steinborn, *Komentarz do art. 245 k.p.k.*, Lex I/El.2011, teza 2.

²⁹ Postanowienie SN z 3 lutego 2012 r., V KZ 1/12, OSNKW 2012, nr 6, poz. 58.

Po pierwsze, należałoby zaznaczyć wyraźnie w treści art. 245 § 1 k.p.k., że w sytuacji gdy podejrzany żąda obecności adwokata, nie jest dopuszczalne jego przesłuchanie bez obecności adwokata, jak również inne czynności dowodowe, w których udział obrońcy jest dopuszczalny, chyba że zwłoka w dokonaniu tej czynności groziłaby utratą dowodu lub inną nieodwracalną stratą dla postępowania.

Po drugie, należałoby w art. 78 k.p.k. dodać § 3, który mógłby mieć następujące brzmienie:

„Wniosek oskarżonego o ustanowienie obrońcy z urzędu podlega rozpoznaniu w ciągu 24 godzin od jego złożenia. Na odmowę ustanowienia obrońcy z urzędu przysługuje zażalenie, które podlega rozpoznaniu w ciągu 24 godzin od jego złożenia”.

Należałoby jednak poważnie zastanowić się nad wprowadzeniem internetowego systemu zgłaszania wniosków o ustanowienie obrońcy z urzędu, jak również nad takim samym sposobem rozstrzygania tego wniosku. Umożliwiłoby to niezwykle szybkie, by nie rzec błyskawiczne rozstrzyganie takich wniosków. Taki system istnieje w Hiszpanii, co do ustanawiania pełnomocnika z urzędu³⁰. Możliwość rozstrzygania wniosków o udzielenie pomocy prawnej drogą elektroniczną wskazuje również Europejska Rada Adwokatów³¹.

Po trzecie, w sytuacji postępowań po uprawomocnieniu się orzeczenia kończącego sprawę należałoby wprowadzić przepis np. § 4 w art. 524 k.p.k. w brzmieniu:

„Dla obrońcy lub pełnomocnika ustanowionych z urzędu w celu wniesienia kasacji termin określony w § 1 biegnie od dnia doręczenia orzeczenia z uzasadnieniem”.

Ewentualnie istnieje możliwość dodania przepisu bardziej ogólnego, zbliżonego w swej treści do art. 127a projektu Kodeksu postępowania karnego autorstwa Komisji Kodyfikacyjnej³². Projekt ten zawiera następujący przepis – art. 127a w brzmieniu:

„§ 1 Jeżeli warunkiem skuteczności czynności procesowej jest jej dokonanie przez obrońcę lub pełnomocnika, termin do jej dokonania ulega zawieszeniu dla strony postępowania na czas rozpoznania wniosku o przyznanie pomocy prawnej w tym zakresie.

§ 2. W wypadku wyznaczenia obrońcy lub pełnomocnika z urzędu termin do dokonania czynności przez wyznaczonego przedstawiciela procesowego rozpoczyna bieg od daty doręczenia mu postanowienia lub zarządzenia o tym wyznaczeniu”.

Przepis ten zasadniczo gwarantuje uprawnienia osoby zainteresowanej w postępowaniu karnym (podejznanego lub innej osoby niebędącej stroną). Jednakże wydaje się bardziej gwarantowałby gwarancje procesowe, gdyby miał w § 1 brzmienie:

„W przypadku złożenia przez podejznanego lub inną osobę zainteresowaną wniosku o ustanowienie obrońcy z urzędu lub pełnomocnika z urzędu czynności procesowe, o których podejrzany lub osoba zainteresowana mają prawo być powiadomieni i w których mają prawo brać udział, nie są dokonywane do czasu rozstrzygnięcia wniosku o ustanowienie obrońcy lub pełnomocnika, a termin do ich dokonania biegnie od usta-

³⁰ B. Szymańska, *Po sprawiedliwość do szeryfa*, „Rzeczpospolita” z 25–26 sierpnia 2012 r., s. A16.

³¹ *Recommandations du CCBE sur l'aide juridique*, s. 7–8, http://www.ccbbe.eu/fileadmin/user_upload/NTCdocument/FR_Legal_Aid_recomme2_1291033916.pdf, dostęp: 3 września 2012 r.

³² http://www.czpk.pl/dokumenty/PROJEKT_KPK.pdf, dostęp: 10 września 2012 r.

nowienia obrońcy lub prawomocnej odmowy ustanowienia, chyba że chodzi o czynności procesowe niecierpiące zwłoki”.

Dopiero wówczas system obrony z urzędu można będzie określić mianem skutecznego i gwarantującego prawa oskarżonego.

Summary

Wieńczysław Grzyb

LEGAL AID IN POLISH CRIMINAL PROCEDURE
– THE PROPOSAL OF MODEL SOLUTION

The article is aimed to systemize institution of the legal aid in the Polish criminal law. As a point of reference author uses rules of the international penal law, jurisdiction of the European Court of Human Rights, and documents of international organizations of human rights. The author discloses the inconveniences and loopholes of Polish law and offers some legal solutions that would bring Polish law into line with international standards of human rights.

KEY WORDS: criminal law, legal aid, the consistency Polish criminal law with international regulations, propositions of changes of Polish rules in criminal law

POJĘCIA KLUCZOWE: prawo karne, pomoc prawna, zgodność polskiego prawa karnego z uregulowaniami międzynarodowymi, propozycje zmian polskich przepisów prawa karnego